

Folkekirkelige feltpræstetjenester gennem 150 år

Af Matias Kærup

Et tilbageblik i historien viser, at der i en dansk sammenhæng lige siden middelalderen har været præster tilknyttet forskellige hærenheder og grupper af krigsfolk i felten. Også i dansk krigshistories nyere tid har der som noget selvfølgeligt været knyttet tjenestegørende præster til de udsendte militære enheder. Baggrunden for udsendelsen af feltpræster er ganske interessant for så vidt, som det danske forsvar først i 1966 fik en egentlig værnspørsteordning, idet der ved kongelig resolution udnævntes tre værnspørstest: Svend Balslev blev feltprøbst, Harald Sandbæk blev orlogspørst og Niels Zeuthen blev flyverprøbst. Artiklens overordnede formål er at give et historisk overblik over den 150 år lange proces, som i en dansk kontekst førte frem mod en egentlig feltpræstetjeneste i anden halvdel af det tyvende århundrede. Processen beskrives og oprulles på baggrund af en sparsom sekundærlitteratur og en hel del kildemateriale, der både rummer erindringsbøger, avisartikler, offentlige dokumenter og senest interview med nogle af den sidste del af processens hovedaktører.

Ved krigsudbruddet i 1848 var situationen den, at der ikke var nogen feltpræster, der var tjenestegørende som sådan i den danske hær. Dette faktum gik ikke upåagtet hen og vakte en del opstandelse i samtiden, hvor pårørende til danske soldater snart udtrykte deres dybe sorg over, at deres kære sønner og ægtemænd risikerede liv og lemmer i denne krig, men ikke kunne påregne nogen form for gejstlig bistand. Det mente man ikke var rimeligt, og flere gav således udtryk for deres bekymringer i debatindlæg i landets aviser. Et godt eksempel herpå, er den fynske væver Rasmus Knudsens indlæg i *Fyens Stiftstidende* nr. 142, 1848. Her skriver han følgende om at miste en søn i krigen, der var død uden sjælesørgerisk lindring:

En uforglemmelig Søn har Herren kaldt til Hvile. Overjæger Jens Rasmussen, Vantinge, af 3die Jægerkorps. I Guds Vilje skal jeg med den Glæde, Han selv skjænker mig, mig hengive; Men Et hviler tungt på mit Hjerte. Min Søn, som faldt ved Fægtningen i Sundeved den 28de, udtaler i sit Brev den 27de Savnet af, at der ingen Sjælesorger er ved Hæren. Han udtaler i det samme Brev Haabet om den

næste Dag, som var en Søndag, at kunne komme til Kirke, og jeg vil nære det glade Haab, at han kom til de Helliges Chor. Men hvorfor gøres der ikke noget, at de, som undgaa Fiendens Kugler, kunne faa Frelsens Evangelium at høre? Hvorfor skulle saa mange Mennesker stadig have Døden for Øje og ikke høre en klang af Livets Evangelium? Er det fordi ingen Præst vil underkaste sig de Møjsommeligheder, der kunne følge med Feltlivet, og som Christi Stridsmænd følge kongens Stridsfolk? Eller hvis er Skylden? Jeg er Lægmand og til Aars: dog, kunde nogen Præst have Gavn af, at jeg fulgte med og stod ham bi i Gjærningen, da var jeg villig til at forlade Hus og Hjem. Men saasnart Herren vil det, at der skal Præster med, da kommer der vel ogsaa og det flere end en.¹

Rasmus Knudsens søn var blevet såret den 28. maj 1848 og døde den 30. maj, og for faderen var det et alvorligt problem, at sønnen var draget i krig, uden at der fulgte en feltpræst med enheden. Derfor skrev han det indlæg, som blev det første offentlige indlæg i en debat om feltpræster. Umiddelbart endte debatten med, at Kultusministeriet den 26. juli ansatte to feltpræster og en feltprovst, som skulle varetage det sjælesørgeriske arbejde blandt de danske soldater. Navnene på de tre var Hans Frederik Helveg, Frederik Hammerich og Boie Frederik Outzen Boisen. Boisen var den ældste og blev derfor feltprovst.² Han fik egentlig blot til opgave at lave indberetninger over faldne til Kultusministeriet, og man besluttede, at en feltpræst skulle stilles lige med en kaptajn og fik som sådan kvarterpas og vognpas til rejserne. Peter Frederik Hammerich afløste den 23. juli 1850 Boisen som feltprovst. På daværende tidspunkt var der kun tre feltpræster ud over ham selv til at varetage hele feltpræstetjenesten. Hammerich sørgede for at ansætte fire mere, så de nu var oppe på syv i alt. Herefter kunne den nødvendige feltpræstetjeneste nogenlunde varetages. Med Danmarks sejr i Treårskrigen blev Hammerich slået til ridder af Dannebrog af Frederik 7 for sin indsats for soldaterne i krigen.

Feltpræstens vilkår var meget hårde. Hammerich beskrev, hvorledes de ugentligt afholdt otte – ni gudstjenester, og hvordan de oplevede at blive skudt på under salmesang og forkyndelse. Hammerich måtte også gang på gang protestere over forskellige beslutninger truffet af hærledelsen. Oberst du Plat havde f.eks. aftalt med hospitalsforstanderne i 1850, at faldne skulle begraves hemmeligt, for at fjenden ikke skulle opdage

1. Rasmus Knudsen: *Fyns Stifts ene privilegerede Adresse- og politiske Avis samt Avertissementstidende*, 77. årg., nr. 142.

2. Fr. Hammerich: *Et Levnetsløb*, København 1882, s. 83-85.

det store tab af mandskab. Dette fik danske soldater til at gå til Hammerich, fordi de var utilfredse med oberstens beslutning om ikke at behandle de faldne med den nødvendige respekt og omsorg. Hammerich skrev til Kultusministeren og fik medhold i, at de faldne skulle begraves under medvirken af en præst og en deling soldater som æresvagt. Der kunne sættes et trækors ved graven på trods af, at det gav fjenden nyttige oplysninger. Denne aftale var man utilfreds med i hærens hovedkvarter, og Hammerich skrev selv i sine erindringer, at han fik chefernes modvilje at mærke, uden at han dog nærmere beskrev, hvad de gik ud på.³

Det skulle dog vise sig, at Hammerich og hele den feltpræstetjeneste, som man havde fået stablet på benene under den første Slesvigske Krig, ikke var permanent, da alle præster blev afskediget ved krigens afslutning.

Høyer Møller – en feltpræst af mandsmod og styrke

Omstændighederne omkring feltpræsternes afskedigelse gav dem blod på tanden. Dette er en af grundene til, at man i tiden fremover arbejdede på at bedre forholdene for de gejstlige. En af de feltpræster, der satte sit hjer-teblod i feltpræstetjenesten, var Høyer Møller. Hammerich ansatte ham under den første Slesvigske Krig, og han blev senere leder af feltpræstetjenesten under den anden Slesvigske Krig 1864 og frem til nederlaget.

Høyer Møller tog sin teologiske embedseksamen i 1842. Han begyndte sit virke som kaldskapellan hos sin far Jens Møller. Her virkede han som kapellan, indtil han søgte og fik stilling som feltpræst. Han op-søgte Kultusminister Madvig på dennes bopæl. Papirerne blev udfyldt under den forudsætning, at Høyer Møller havde en lillebror, der kunne overtage hans stilling som kaldskapellan hos faderen. Dagen derpå blev han udnævnt som feltpræst. Det hele skete så hurtigt, at Høyer Møller kun lige akkurat kunne nå hjem til sin far og hente sin præstekjole.⁴

Som anført blev Høyer Møller kaldet til feltpræst under den første slesvigske krig under hurtige omstændigheder. Høyer Møller blev feltpræst for 3. Brigade, bestående af 6., 7. og 8. Bataljon, samt 1. Jægerkorps og 4. Reservebataljon. De forskellige enheder lå spredt over et godt stykke af Slesvig. Høyer Møller protesterede overfor denne opgave, da han ingen erfaring havde med feltpræstetjeneste. Han syntes, det var for stor en opgave at gå i gang med uden videre vejledning. Feltprovst Hammerich meddelte blot, at opgaven ikke stod til at ændre. Høyer Møl-

3. Fr. Hammerich. 1882, s. 99.

4. Erik Høyer Møller: *Livs og Krigserindringer fra 1850-1864 af en gammel feltpræst*, København 1894, s. 3-21.

ler gik i gang med sit virke og allerede en af de første dage skulle han begrave adskillige faldne. Han holdt gudstjenester i felten og i kirker, hvor det kunne lade sig gøre.

Efter få måneders tjeneste meddelte Hammerich, at Høyer Møller skulle overtage hans plads som feltprovst. Det gav et mindre tillæg. Høyer Møller afviste dog, da han hellere ville blive hos sin brigade, som han havde oparbejdet et nært forhold til. Han kaldte dem endda for sine venner: "Det havde altid været den kjæreste Del af min Gjærning at færdes imellem dem, at lette dem for deres mange smaa og store Sorger, skrive deres Breve, høre deres Testamente, samt mildne hvad jeg kunde, baade aandeligt og legemligt".⁵

Feltpræstens opgave har ifølge Høyer Møllers beskrivelse ikke kun været det åbenlyse at afholde gudstjenester og begravelser. Det sjælesøgeriske arbejde, har også været en væsentlig del af gerningen.

Det endte med, at ministeren udnævnte Høyer Møller ved en befaling, og sagen var afgjort. Den 16. november 1850 blev Hammerich afskediget, og få dage senere fulgte Høyer Møllers udnævnelse til feltprovst. Da Høyer Møller spurgte sin forgænger inden afrejsen, hvor arkivet var, begyndte Hammerich efter sigende at le og pegede hen på kakkelovnen.⁶ Der var ikke noget arkiv – den nye feltprovst skulle klare sig selv.

Fredsftalen mellem Preussen og Danmark blev indgået den 2. juli 1850, men det betød ikke, at krigen var slut. Store slag fulgte, deriblandt stormen på Frederiksstad den 4. oktober 1850. Slaget kostede 53 mand de første dage og senere 104, civile og militære, kvinder og mænd. Den 7. oktober 1850 afholdt Høyer Møller begravelse i en landsbykirke. 104 lig lå langs kirkegulvet, svøbt i deres klæder. Det var ikke muligt at have kister til så mange. Et efter et blev ligene båret ud i en stor massegrav, hvor man lagde dem i lag. Høyer Møller lavede jordpåkastelse fra alle fire sider. Han brugte en almindelig spade, men der var ingen løs jord, kun våd, klæg marsk, der var så tungt, at det gav genlyd fra ligenes bryst, da det kastedes ned i graven. Det blev en begravelse, de tilstedeværende og han selv aldrig glemte.

Til trods for arbejdspresset som feltpræst fik Høyer Møller den 31. januar 1851 besked om, at alle feltpræster og feltprovsten var afskediget.⁷ Han besluttede dog at blive i Slesvig hos de mange sårede, der stadig lå på lazaretterne. I tre måneder fortsatte Høyer Møller at virke

5. Erik Høyer Møller 1894, s. 44.

6. Erik Høyer Møller 1894, s. 45-47.

7. Erik Høyer Møller 1894, s. 59-61.

som feltpræst uden løn og uden embede. Han passede 14 kirker, hvilket betød, at han forlod sit hjem tirsdag, fejrede gudstjeneste dagligt med altergang og kunne så vende tilbage fredag aften. Krigsministeriet indså dog, at det var nødvendigt med en præstelig betjening af de tilbageværende soldater, så de tildelte Høyer Møller embede og løn fra den 1. maj. Høyer Møller kunne dog ikke blive ved med at holde til det enorme arbejde og bad derfor om bistand i form af en feltpræst. Ønsket blev efterkommet med præsten Carl Verner Bluhme, der fik bopæl i Husum. De delte arbejdet således, at Høyer Møller stod for den østlige del, og Bluhme for den vestlige del af området.⁸

Rids af feltpræsternes organisering under den første slesvigske krig

Ved krigsudbruddet 1848 havde man som nævnt ikke prioriteret en feltpræstetjeneste. Dette til trods for at Hammerich efter sin ansættelse fik en henvendelse fra stabschef major Caroc, som sagde følgende: ”Men hvad er dog Grunden til, at vi nu først fik en Præst? man har dog kun et Liv at miste, det kommer man til at tænke på, når Kuglerne pibe”.⁹ Majorens frustration er ikke til at misforstå. Man ønskede en fast feltpræsteordning. Også Hammerichs efterfølger Høyer Møller skrev i sine erindringer, at der var et religiøst behov blandt soldater i krig. ”Dersom Krigsministeren i Aaret 1848 havde været mere bekendt med vore Soldaters aandelige Trang end han var, vilde han næppe have gjort sig skyldig i den Uret imod dem, at lade dem rykke i Felten uden Præster.”¹⁰

Høyer Møller skrev dette i sin første tid som feltpræst. Han gav udtryk for, at man arbejdede på at få feltpræster med hæren i krig. Og det var et væsentligt og betydningsfuldt arbejde. Der var en tydelig tendens til, at soldatens behov for forkyndelse og sjælesorg blev skærpet i felten. Det kunne ses i de tællinger som Høyer Møller foretog over sine mange tjenester: Han skulle holde skriftetale, yde sjælesorg og derefter tage over 500 mennesker til alters på én gang. Eller på en dag køre 15-20 kilometer på hestevogn, gå på lazaret i fire til fem timer fra seng til seng til den ene hårdt sårede soldat efter den anden. Og han bemærker: ”det er en velsignet Gjerning; jeg kjender ingen, der overgaar den!”¹¹

Det store antal soldater vidner om feltpræsternes store betydning, men understreger også nogle af de vanskelige betingelser, de arbejdede under.

8. Erik Høyer Møller 1894, s. 61-72.

9. Fr. Hammerich. 1882, s. 86.

10. Erik Høyer Møller 1894, s. 29.

11. Erik Høyer Møller: *Præsten i krigen*, København 1876, s. 30.

Høyer Møller skrev også, at en gammel mand, der havde været feltprovst i 1814 spurgte til kvaliteten af de feltpræster, som var med ham under første Slesvigske Krig i 1848. "Hvorledes gaar det nu? I min Tid lode de mig altid faa de ringeste Subjekter til Feltpræster".¹² To ting var væsentlige: For det første var feltpræster og en feltprovst udsendt allerede i 1814. For det andet havde feltpræstetjenesten haft samme vilkår. Der var hverken tale om en afvikling eller udvikling. Den "ad hoc" løsning, man havde i 1814, var ifølge den daværende feltprovst ikke tilstrækkelig, og der antydedes en vis utilfredshed med de præster, man sendte med soldaterne i krig.

Hammerich og Høyer Møller havde lagt et stort arbejde i tjenesten. Feltpræsterne var vellidte blandt soldater og ledelse, så det gav mening, at Høyer Møller måtte konstatere, at feltpræsterne skulle være klar i fredstid og ikke blot ansættes "ad hoc". Således skrev han i sine erindringer: "Naar en ny Krig udbryder, skal ingen Stat først til at tænke paa sit Hærvæsen, det maa være i Orden i forvejen: de Førende skulle ikke først findes, de maa være tilstede, og være forberedte, ogsaa derved, at de kjende deres Fædrelands Krigshistorie; saaledes er det ikke hos os med Feltpræsterne"¹³.

Tjenestens storhed og fald

– organiseringen under Anden Slesvigske Krig 1864

Feltpræsterne havde således fra begyndelsen af 1800-tallet en noget nedprioriteret rolle i den danske hær, men snart kom etableringen af en fast feltpræsteordning. Det første skridt man tog, var under krigen i 1864, hvor Det tyske Forbund bl.a. førte krig mod Danmark. Her genindførte man feltpræstetjenesten, således at garnisonspræsten i Rendsborg blev ansat som feltpræst knap en måned før krigens første slag, nemlig den 5. januar 1864.¹⁴ En vigtig pointe var, at man ansatte feltpræsten før krigens udbrud. Den fynske vævers ord blev ikke uden virkning. Man havde taget ved lære af den Første Slesvigske Krigs manglende feltpræstetjeneste, og man sørgede fremefter for at sende feltpræster med soldaterne i krig.

I januar 1864 blev krigsrygterne stærkere. Allerede den 25. januar modtog Høyer Møller anmodning om at blive feltprovst. Forud var der gået en del forhandlinger mellem Kultusministeriet og Krigsministeriet,

12. Erik Høyer Møller 1876, s. 15.

13. Erik Høyer Møller 1876, s. 7.

14. Morten Mandel Refskou: "Hærens åndelige forplejning", *Historie*, hæfte nr. 1, Århus 2003, s. 52.

idet krigsministeren i december udtalte, at det ikke blev anset for nødvendigt at ansætte flere feltpræster, og en feltprovst var helt unødvendig. Høyer Møller blev dog ansat som feltprovst og skulle stå for at organisere feltpræsterne iblandt hærens 40.000 mand, spredt over et areal fra Als til Vendsyssel. Høyer Møller fik hurtigt ansat to nye feltpræster. Tilsyneladende var det ikke tilstrækkeligt, idet en af de nye præster henvendte sig til Høyer Møller med den dagsorden, at der burde være en feltpræst ved hvert regiment. Imidlertid blev dette afvist af økonomiske grunde.¹⁵

Brevvekslinger mellem Høyer Møller og Kulturministeriet understregede betydningen af at have en feltprovst. Høyer Møller ansatte flere feltpræster, da han ved sin tiltrædelse opdagede, at der ikke var ansat en eneste feltpræst i hele Jylland. Da ansættelseskompetencen lå ved Kultusministeren, gik ansættelserne ad den vej.

Også en lang række funktioner blev sat i system. Han fastlagde, hvilke tjenester feltpræsterne skulle udføre, og ikke mindst sørgede han for at organisere feltpræsterne bedst muligt. Høyer Møller koncentrerede sig ikke kun om sine feltpræster. En del breve til de militære myndigheder viste, at han ville formalisere begravelserne af faldne. Eksempelvis skulle der være ordinære begravelsesdage for de døde på lazaretterne, for at feltpræsterne kunne deltage. Det blev mandag og torsdag kl. 11. Og af hensyn til kirkebøgerne skulle lazaretforvalteren senest søndag og onsdag eftermiddag sende listerne over faldne soldater til feltprovsten.¹⁶

Et andet aspekt af den praktiske organisation var, at Høyer Møller betragtede sig som ansat af Kultusministeriet med tjenestested i hæren. Dette fremgik af adskillige breve til Kultusministeriet. Eksempelvis indberettede han, at det var svært at formalisere forholdene omkring begravelser. Lazaretforvalterne sjuskede med listerne over de faldne soldater. De blev sendt for sent til feltpræsten, og de var ofte mangelfulde. Et andet problem, som Høyer Møller italesatte for ministeriet, var feltpræsterenes manglende viden om styrkernes lokalitet. Ofte planlagde en feltpræst et tidspunkt for gudstjeneste eller nadvertjeneste, for så næste morgen at opdage, at enheden havde dislokeret i nattens løb. På Høyer Møllers foranledning kontaktede Kultusministeriet Krigsministeriet, og fremover blev dislokationer meddelt feltprovsten.

Feltpræsterne stod således organisatorisk på god fod med hæren. Dette til trods for, at der ikke var nogle retningslinjer for feltpræsterenes samarbejde med de militære myndigheder. Det kunne ses ved Høyer Møllers

15. Erik Høyer Møller 1894, s. 220-230.

16. Morten Mandel Refskou 2003, s. 68.

ansættelse som feltprovst, hvor man på opfordring ansatte flere feltpræster, og sagen om soldaternes dislokationer blev også tilgodeset. Krigsministeriet har derfor ikke været imod en feltpræstetjeneste.

At man brugte de feltpræster, der var sendt ud under Høyer Møller, er der ingen tvivl om. Der var flere anmodninger fra overkommandoen om gejstlig bistand i stillingen (jf. Landsarkivet for Fyn). Ligeledes kontaktede de enkelte enheder også feltprovsten, med ønsker om feltgudstjenester.¹⁷ Det blev også pointeret for Høyer Møller, da han efter at have haft en brigade til alters aftalte en ny altergang for de enkelte, der havde været forhindret i at deltage. Høyer Møller bad om en liste på soldaterne - den var på 1.756 mand. Dagen forinden havde Høyer Møller haft 550 til alters ”Et saa stort Antal Kommunikander hørte ikke til Sjældenhederne; der er under Krigen en større Trang end i Fredstid til at komme til Guds Bord”¹⁸ – altergangen tog fire timer. Hertil konstaterede han, at det at være feltpræst krævede hele ens ungdomskraft.

Danmark tabte krigen ved Dybbøls fald den 18. april 1864 (fig. 1). Dagen efter slaget flyttede det danske hovedkvarter til Als. Herfra fortsatte feltpræstearbejdet med gudstjenester i kirker og i det fri, hvor der kunne være op til et par tusind deltagere. Ved krigens afslutning blev feltpræstetjenesten atter nedlagt og alle blev afskediget igen. Den 31. december 1866 tog Høyer Møller sin afsked som feltprovst. Han fik herefter embede i det idylliske sogn i Kølstrup på Fyn og blev der i næsten 27 år til sin afsked i 1892, hvor han pensioneredes i en alder af 74 år.¹⁹

Forsvarets nyordning

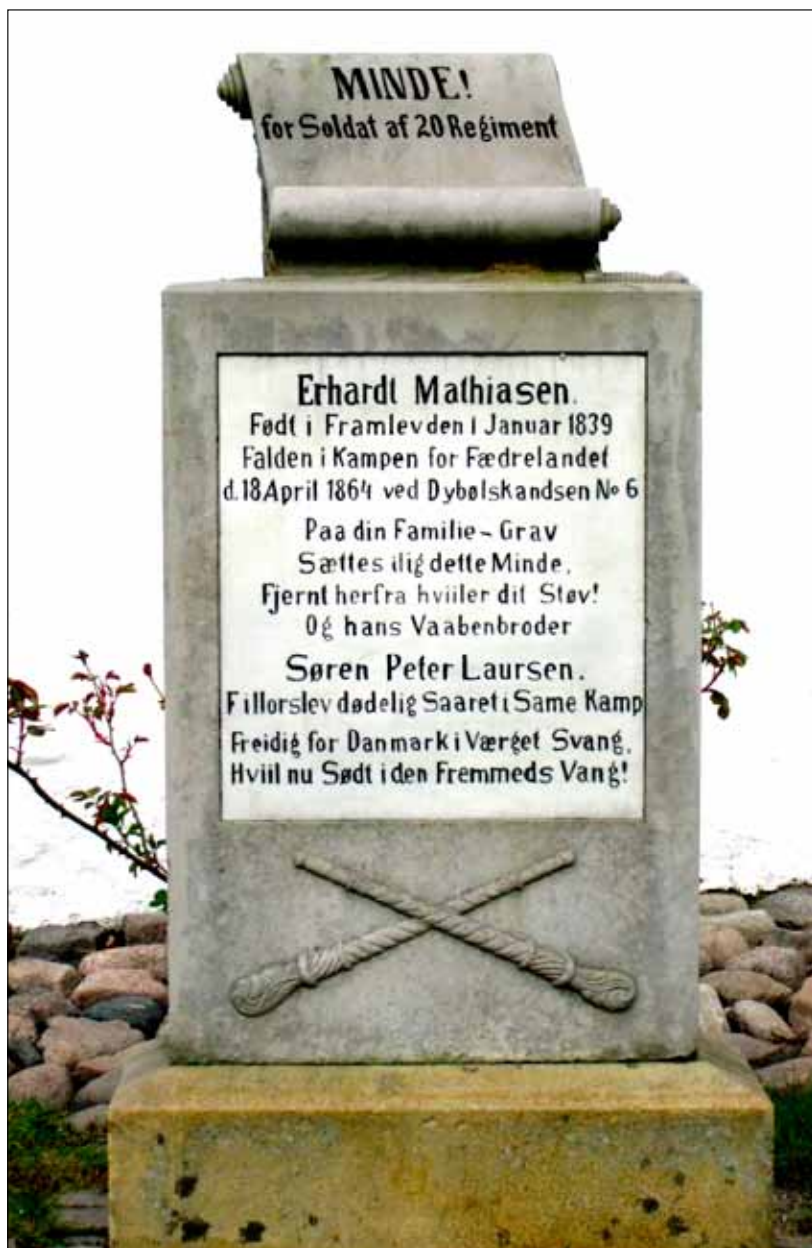
Nederlaget i 1864 kostede dyrt, og Danmark mistede hertugdømmerne Holsten, Lauenborg og Slesvig helt op til Kongeåen. Både befolkningsmæssigt og ressourcemæssigt blev Danmark næsten fyrre procent mindre. Dette betød en nyordning af det danske forsvar. I forsommeren 1865 kom forsvaret på den politiske dagsorden – der skulle spares. De militære ministre ønskede at opretholde det daværende forsvarsbudget på uændret niveau, men finansministeren kunne ikke skaffe midlerne. Under finanslovsforhandlingerne samme år blev de militære budgetter barberet ned til mindste detalje.²⁰ De store tab, Danmark havde lidt, kostede dyrt på landets finansbudgetter. Derfor så man sig nødsaget til at spare på militæret. Den økonomiske nedjustering af militæret havde også konsekvenser for

17. Morten Mandel Refskou 2003, s. 67-74.

18. Erik Høyer Møller 1876, s. 54.

19. Ole Brehm Jensen: *Håndbog for FPR*, Kastellet 2008, s. 8-11.

20. Kurt Villads Jensen et al.: *Danmarks Krigshistorie 700-2010*, København 2010, s. 586-590.

Nederlaget på Dybbøl den 18. april 1864 efterlod mange faldne, der begravedes på stedet. I nogle tilfælde af civile, i andre af lokale danske præster eller af fjendens feltpræster. De minder, der rejstes for de døde på deres hjemegn rummer sjældent nærmere oplysninger om, hvor de døde hviler. Her et egentligt monument over en fraværende, falden soldat og hans ven rejst som minde på familiegravstedet i Framlev nær Aarhus, foto Carsten Bach-Nielsen.

feltpræstetjenesten. Høyer Møller fortalte i sine livs- og krigserindringer fra krigen i 1864, at der af pekuniære grunde ikke kunne være tale om at ansætte en feltpræst i hvert regiment til trods for efterspørgslen.²¹

Kort efter 1864 bragtes feltpræstetjenesten atter til ophør med Høyer Møllers pensionering. Allerede i Emil Madsens bog fra samme år om hærordningen kunne man nøjes med trekvart linje om feltpræstetjenesten – i en bog der har 365 sider. I 1888 i Nieuwenhuis' forelæsninger over hærordningen i officerssskolens øverste klasser faldt følgende ord: "Hos os ansættes i Overkommandoen en Feltprovst, som forøvrigt anordner det fornødne og antager Gejstlige, hvor det behøves"²² Man har åbenbart ment, det ikke var nødvendigt med feltpræster, som hørte hæren til. En holdning, der på dette punkt adskilte sig fra andre lande som f.eks. Norge, Sverige, England, Tyskland og U.S.A.²³ Hvad der ved første øjekast lignede en fast feltpræsteordning, viste sig at være en midlertidig løsning. Der var imidlertid et åndeligt behov, som feltpræsterne kunne imødekomme, men det blev ikke prioriteret af den danske stat. I vore vest-europæiske nabolande, havde man dog set det gavnlige i at have feltpræsteordning.

Første Verdenskrig og den gejstlige etablering

I tiden op til og under Første Verdenskrig havde man i de fleste hære og lande været klar over feltpræsters betydning for deres soldater.

I Frankrig, hvor kirke og stat var skilt ad, fastholdt man, at der i krigstid skulle ansættes katolske, protestantiske og jødiske feltpræster i hæren. 300 præster virkede hos de franske soldater under Første Verdenskrig. Men under krigen som helhed var der flere tusinde præster, der havde haft deres virke i hæren.

I Tyskland havde man i fredstid 141 Garnisonspræster, men da krigen brød ud og hæren fordobledes, havde man i 1916 600 katolske og 800 protestantiske præster i hæren. Derudover havde man teologiske studenter, der deltog i krigen og virkede som deres kammeraters sjælesørgere – de kaldtes kompagniteologer. Også i England havde man ved fronten store skarer af præster fra seks forskellige trossamfund.²⁴

I Sverige havde man regimentspastorer og bataljonsprædikanter i hæren og ved flåden, selv i fredstid. Ved krigstid indkaldte man ekstra personel.

21. Erik Høyer Møller 1894, s. 230.

22. Harald Sandbæk: *Feltpræsten i krig og fred*, København 1946, s. 17.

23. Harald Sandbæk 1946, s. 17-26.

24. Louis Petersen: *Soldatermission. I anledning af K.F.U.M.s soldatarbejdes 50 aars dag 1. november 1939*. Gothersgade 115 – København 1939, s. 122-123.

Helt tilbage til det 16. århundrede havde man haft regimentspastorer og bataljonsprædikanter i hæren samt skibspræster ved flåden.²⁵

Nordmændene havde i fredstid dog kun en garnisonspræst i Oslo, men i krigstid indkaldtes almindelige sognepræster til tjeneste som feltpræster.²⁶

Under første verdenskrig i 1914-1918 indkaldte Danmark sikringsstyrken til sikring af landets neutralitet. Tusinder af mænd forrettede tjeneste, men der blev ikke ansat en eneste feltpræst. Der blev derimod lavet et stort kirkeligt arbejde mellem soldaterne ved initiativ fra et privat kirkeligt arbejde, nemlig KFUM. Gunner Engberg som var generalsekretær for KFUM fortalte i en lille Pjece Paa Vagt fra 1927 om, hvad der blev gjort fra KFUM's side. Det lykkedes KFUM at få adgang til militæret igennem deres soldaterhjem, og dermed kunne de virke blandt soldaterne. Fra 1914 og til 1916 blev der afholdt 3.000 gudstjenester og møder for soldaterne.²⁷ Det blev begyndelsen på "Soldatermissionen". En mission som ikke alle fandt ubetinget glæde ved.

Et monopol og dets følger

Helt frem til 1945 var der, bortset fra Den Danske Brigade i Sverige, stort set ingen gejstlig tjeneste i den danske hær. Der fandtes dog enkelte steder i landet særordninger, hvor enkelte kirker blev udpeget som garnisonskirker. Her havde præsterne ved de enkelte kirker ved siden af deres embede forpligtelse til at betjene garnisonen. Denne særordning gik tilbage til det 18. og 19. århundrede.²⁸

KFUM var tilknyttet Indre Mission, og alene navnet "Soldatermissionen" viste med tydelighed bekendelsesgrundlaget for dens arbejde. Kirkeminister Carl Hermansen skrev i Menighedsbladet mange år senere den 21. oktober 1945 artiklen *Et Monopol og dets følger*. I artiklen skrev Hermansen, hvorfor man fra grundtvigsk side hverken kunne eller ville anerkende KFUM's soldatermission som kirkens soldaterarbejde. Hermansen fremhævede, at KFUM havde haft monopol på soldaterarbejdet, og det fandt han problematisk. Han mente, at soldaterne skulle have deres fritid i fred og ikke udsættes for propaganda. Derimod fremhævede han det grundtvigske syn, hvor al propaganda blev erstattet af folkelig oplysning, og hvor man lod ånden om resten.²⁹

25. Louis Petersen 1939, s. 124.

26. Kirkeministeriet: *Betænkning angående den kirkelige betjening af de militære værn*, nr. 304, 1962, s. 9.

27. Louis Petersen 1939, s. 126-128.

28. Svend Balslev: *Vejledning for feltpræster* (HRN 921-1), København 1974, s. 17.

29. Harald Sandbæk 1946, s. 18-19.

Man fandt det problematisk, at soldaterarbejdet blev udført af en bestemt retning i den danske kirke, og at det arbejde fik denne retnings præg på sig. Hvordan man nu end så på det, er det en kendsgerning, at det var soldaterhjemmenes fortjeneste, at der i disse år blev løftet en opgave som andre lod ligge. Det skulle dog vise sig, at man ikke kunne nøjes med soldaterhjemmene. Kirkeministeriet ønskede at få oprettet et feltpræstekorps, ligesom man havde lægekorps, dyrelægekorps osv.³⁰

Ønsket blev imidlertid ikke helt opfyldt, men man fik i 1939 det, man på den tid kaldte en skygge-bataljon af præster. Det var mænd, der var designerede til noget, de ikke måtte snakke om og ikke måtte dygtiggøre sig til. Der måtte ikke være og var heller ingen daglig kontakt imellem de designerede præster og deres enheder. De skulle først fungere i forbindelse med krig.

I spidsen for dette designerede præstekorps stod en designeret hærprovst. Hærprovsten var Gunner Engberg, der i 1937 havde afløst provst Johannes Nordentoft, der havde fået embedet i 1930 efter provst Hans Mathias Fenger. Under hærprovsten rangerede diverse designerede feltprovster, som var tilknyttet, en ved hvert regiment. Til hver feltprovst var tilknyttet en designeret skriver – en præst, som skulle være en slags medhjælper for feltprovsten, når denne skulle sendes ud og virke som feltprovst. Skriverens arbejde bestod i at være bindeled mellem feltprovsten og feltpræsterne. Til hver bataljon var endelig knyttet en feltpræst.³¹

Der var tale om fremskridt, men mange problemer prægede endnu feltpræstetjenesten. Den enkelte feltpræst kunne for eksempel ikke knytte virkelig kontakt med sin bataljon. Feltpræsterne var nemlig ikke sammen med soldaterne, de skulle sendes ud med. Ansøgte de om tilladelse til at bære uniform og tilbringe nogle dage med de soldater, som de inden længe skulle være feltpræst for under krigsforhold, blev de mødt med afslag.³² Indtil videre mindede tjenesten om de gamle "ad hoc" ordninger, så der var ikke sket de store fremskridt fra 1864. Tværtimod var det en tilbagevenden til den "ad hoc" ordning, som gentagne gange havde vist sig at være utilstrækkelig.

Indblik i gerningen

Der var utilfredshed med tidens gældende ordning. Det blev bl.a. bekræftet i Harald Sandbæks betragtninger om feltpræstegerningen. Sandbæk (1904-1986) var præst, dansk modstandsmand og feltpræst ved Den

30. Harald Sandbæk 1946, s. 20-21.

31. Harald Sandbæk 1946, s. 21-22.

32. Harald Sandbæk 1946, s. 20-21.

Danske Finlandsbataljon i 1940 og ved Den Danske Brigade i Sverige 1944-45. Sandbæk beskrev, hvorledes hans erfaringer med feltpræstegeringen førte til, at han begyndte sit arbejde for en fast dansk feltpræsteholdning.

Vinterkrigen (30. november 1939 – 13. marts 1940) i Finland blev opfattet som en krig for en lille nations eksistensberettigelse. Dette fik mange unge danske mænd til at rejse i krig for at hjælpe. Præsterne Gunner Engberg og Harald Sandbæk meldte sig frivilligt til tjeneste hos hæren. Det blev imidlertid kun Engberg, der blev sendt af sted. Den 12. marts skrev Finland under på nogle hårde fredsbetingelser, og der blev sluttet fred mellem Finland og Sovjetunionen. Derfor kom Sandbæk ikke af sted i første omgang. Han blev senere udsendt til Finland i forbindelse med en tre måneders bevogtningsopgave ved grænsen til Rusland. 600 danske mænd rejste da til Finland, og det blev ikke uden en præst. Sandbæk blev feltpræst for de danske finlandsfrivillige. Engberg, som var udsendt samme sted, skulle hjem til Danmark, idet han havde nået aldersgrænsen for en feltpræst, og Sandbæk skulle erstatte ham. Ved ankomsten til byen Lovisa i Sydfinland, hvor de var udstationeret, var feltpræsterne kun sammen nogle få dage, indtil Sandbæk stod i en finsk soldateruniform og skulle være præst for 600 mand. Han havde et kors på kraven i stedet for officersdistinktioner, og han bar ingen våben.

Den første søndag Sandbæk skulle holde gudstjeneste, blev den aflyst, da hele mandskabet havde fået lus. Sandbæk gik derfor ned på stuerne, da han som feltpræst havde ret til at færdes overalt, og tilbød soldaterne en gudstjeneste. Det blev vel modtaget og gudstjenesten blev afholdt mellem lus, hjelme, bajonetter og andet militært udstyr.³³

I maj måned 1940, da de tre måneder var gået, rejste alle mand hjem, men nu til et besat Danmark. De danske soldater blev smuglet ind i civilt tøj efter omklædning i Frihavnen for at undgå dansk-nationale demonstrationer.³⁴

Erfaringer fra Anden Verdenskrig

Sandbæk havde under Anden Verdenskrig draget gode erfaringer med feltpræstegeringen. Så gode, at han besluttede i 1945, da krigen var på sit sidste, at rejse til London på en kort studietur. Sigtet med rejsen var at studere, hvordan den engelske hær havde organiseret sin feltpræstetjeneste. I London mødte han polske, franske, hollandske, norske og ameri-

33. Harald Sandbæk 1983, s. 46-50.

34. Kurt Villads Jensen et al 2010, s. 586-590.

kanske feltpræster, der samstemmende havde stor respekt for den engelske feltpræsteordning. I England havde man i fredstid en fungerende feltpræstetjeneste. Det vil sige, at man havde tilknyttet feltpræster til alle distrikter, men i krigstid var de inkorporeret i hæren, således at hver division havde en "senior chaplain". Det vil sige en feltpræst med rang af major. Han havde under sig 14-16 almindelige feltpræster, som var fordelt til de forskellige bataljoner. Det sikrede, at en feltpræst maksimalt var forpligtet på 1200-1500 mand. Den almindelige feltpræst havde rang af kaptajn. Ved hvert korps var der en overordnet feltpræst, som ledte de forskellige "senior chaplains". I spidsen for det hele sad i London "the chaplain general" der havde generalmajors rang.

Sandbæk fandt den engelske og amerikanske feltpræstetjeneste forbilledlig, fordi de understøttede deres feltpræster med en grundig uddannelse. Præsterne gennemgik militær træning og blev indført i emner som hærens inddeling, militær anstand, gradstegn, førstehjælp, kortlæsning samt færdselsregler i militært terræn.³⁵

Feltpræsteordningens grundlæggende fase

Anden Verdenskrig vendte op og ned på alting. Krigsførelsen antog hidtil ukendte former og dimensioner, og man høstede for alvor erfaring med den gejstlige tjeneste. Dette forhold blev også afspejlet i Danmark, hvor den modstand, man havde haft imod en feltpræstetjeneste under besættelsen, var glemt. Hvor menigheden var, der skulle kirken også være – det var tanken bag den indsats, Sandbæk gjorde i tiden efter Anden Verdenskrig, for at Danmark skulle få en feltpræsteordning i lighed med mange andre europæiske lande.

Sandbæk skrev i 1946 *Feltpræsten i krig og fred*. Sigtet med bogen var at skabe opmærksomhed på den manglende feltpræsteordning i Danmark. Alene titlen pegede på, at han ønskede en feltpræstetjeneste i fredstid, så man havde veluddannede og forberedte præster til militær tjeneste. Han skrev bl.a.: "Praktisk talt alle Lande i Verden har et Feltpræste-Korps i Hæren. Hos os synes det næsten at være umuligt at faa dette Arbejde i Gang".³⁶ Sandbæk havde også kirken bag sig, da H. Fuglsang-Damsgaard, biskop over Københavns stift, skrev forordet til bogen. Her konkretiserede biskoppen, at den feltpræsteordning man havde i Danmark før Anden Verdenskrig var utilfredsstillende og uforansvarlig. Ligeledes bemærkede han, at kirken håbede på, at Forsvarsministeren og

35. Harald Sandbæk 1946, s. 79-92.

36. Harald Sandbæk 1946, s. 7.

Kirkeministeren ville sørge for, at der blev lavet en feltpræsteordning efter de bedste udenlandske forbilleder – og at Sandbæks bog måtte hjælpe dertil. Det blev ikke sidste gang Sandbæk ytrede sig skriftligt:

Vi skal ikke have feltpræster for at velsigne kanoner. Vi skal have dem, fordi soldater også er mennesker – og fordi de har ret til præster, der forstår deres særlige problemer – og som i det hele taget er til for deres skyld.”³⁷

Igen ser vi, at man fra kirkelig side arbejdede ud fra en klart defineret opgavefordeling, så præsten kunne indgå i et nuanceret og frugtbart arbejde for de soldater han var sendt til at være præst for. Sandbæks vision adskilte sig ikke fra det Høyer Møller beskrev i 1876: ”Da har jeg følt en Pligt at gjøre opmærksom paa, at ogsaa her (krig) har Præsten sin Plads, ikke med Sværdet i Haanden, men med Ordet i Munden baade for Sunde og Syge.”³⁸

Til trods for Sandbæks gode intentioner, studierejse og store arbejde kom man ikke en feltpræstetjeneste nærmere. Helt uden virkning skulle hans arbejde dog ikke blive.

Hærprovsten designeres

Foreløbigt gik det langsomt med at få oprettet en feltpræsteordning. En af hovedaktørerne skulle dog vise sig at blive Svend Balslev, født i 1919 og teolog fra Københavns Universitet i 1943.

Balslevs andel i den danske feltpræsteordnings tilblivelse og udvikling begyndte en sensommeraften i 1946 i et vagtlokale ved Amalienborgs kolonnade. Balslev havde været præst i Hvidovre halvandet år, da han den 18. juli 1945 var blevet indkaldt til at aftjene sin værnepligt ved 2. Livgardebataljon. Sammen med vagtkommandøren, premierløjtnant N.C.M. Frederiksen, drøftede han problematikken ved den manglende feltpræsteordning – hermed var den unge præst kommet i sit rette element og skulle blive den drivende kraft i oprettelsen af en organiseret feltpræsteordning i Danmark.³⁹

Under sin værnepligtstjeneste fik Balslev meddelelse om, at hans årgang først ville blive hjemsendt et halvt år senere end forventet. Det fik Balslev til at tænke på sine samtaler med premierløjtnant Frederiksen, og han ansøgte derfor vagtkommandøren om muligheden for, at han i en

37. Torsten Cumberland Jacobsen: *Kastelskirken i 300 år*, København 2004, s. 63.

38. Erik Høyer Møller 1876, s. 7.

39. Svend Balslev: *Afskedshilsen til hærens gejstlige personel*, 1983, s. 2.

forsøgstjeneste virkede som feltpræst i den resterende tjenestetid. De kontaktede Krigsministeriet, som tog vel imod ideen, og Balslev blev udnævnt til sekondløjtnant og beordredes til at virke som feltpræst. Der var på dette tidspunkt en designeret hærprovst, men den afgørende forskel var, at Balslev fik lov til at være feltpræst blandt soldaterne i fredstid. Balslev gjorde det, som så mange feltpræster før ham havde efterspurg. Han havde på den tid ingen erfaring med feltpræstetjeneste, derfor måtte han finde hjælp i den rapport, som Sandbæk kort efter krigen havde udarbejdet under sit studieophold i Storbritannien. Det blev med engelsk forbillede og Sandbæks erfaringer, han gik i gang med at udvikle en dansk feltpræsteordning.⁴⁰

Det lykkedes Balslev at komme i gang med en feltpræstetjeneste. Han overtog begrebet ”padre’s hour” fra engelsk feltpræstetjeneste. Oversat betød det, at et kompagni roterede dets fire delinger imellem skydning, våbenlære, eksercits og præstens time. Balslev arrangerede også underholdning for soldaterne om aftenen, samt afholdt gudstjenester enten på hverdagsaftener eller på søndage for dagens beredskabsstyrke. Han havde også samtaler med de enkelte soldater om det sociale, om brændselshjælp, hjælp til husleje og andet. I den korte tid Balslev virkede som feltpræst, var han præst for 1000 unge mænd i alderen 20-25. Det varede kun kort, så blev Balslev hjemsendt, og han vendte tilbage til sit embede i Hvidovre. Herfra skrev han en beretning i kirkebladet ved Holmens kirke. Heri blev det beskrevet, hvilke gode erfaringer han fik ved at være feltpræst for soldater i fredstid. Feltpræstegerningen havde været en succes, hvor soldaterne havde taget godt imod ham. Han berettede, at det var en menighed, som på en gang var kritisk og taknemmelig.⁴¹

Efter hjemsendelsen udviklede Balslev sin ide med at få oprettet en feltpræsteordning. Han fik Krigsministeriets tilladelse til at arbejde videre med forsøgstjenesten som feltpræst – det brugte han to sommerferier på i 1946 og 1947. Dette for at få yderligere erfaringer med henblik på at udvikle en feltpræsteordning.

I 1951 kom der en ny personellov. Heri hed det i paragraf 33, at ”nærværende paragraf tager sigte på at hjelpe en videreførelse af feltpræsteordningen uden udvidelser i forhold til de hidtil afstukne rammer.”⁴² Det var et tilbageslag for alt det arbejde, som først Sandbæk og derefter Balslev havde lavet. For i denne personellov videreførte man den såkaldte skygge-bataljons-ordning, som jeg tidligere har beskrevet, der blev op-

40. Svend Balslev 1983, s. 2-3.

41. Svend Balslev 1983, s. 3-7.

42. Thue Raakjær Jensen: *Feltpræst i Fred i Danmark*, 1998, s. 5.

rettet i 1939. Dermed var feltpræsteordningen i realiteten atter en gang lagt død.

Helt uden virkning blev personelloven dog ikke. Selvom paragraf 33 officielt intet ændrede, mødtes repræsentanter fra Forsvarsministeriet og Kirkeministeriet med ledsagende kirkelige myndigheder den 17. juli 1953 for at drøfte konsekvenserne af paragraffens indhold. Her blev man enige om, at den hidtidige designeringsordning var uholdbar. Det blev officielt formuleret: ”Den gamle ordning må anses for bortfaldet”.⁴³ Den indtil Anden Verdenskrig anvendte ordning var således ikke længere gældende. Man blev klar over, at man var nødt til at indføre en ordning, som var opbygget og fungerede i fredstid. Derfor droppede man den gamle designeringsordning. De to ministerier besluttede at ansætte tre værnsprovster som en slags konsulenter for Kirkeministeriet. En provst for hvert værn. Balslev blev i efteråret 1953 inviteret til en samtale på Missionshotellet i Helgolandsgade i København. Her blev han anmodet om at blive designeret som provst for hæren. Balslev indvilligede, og i marts 1954 forelå så designeringen til tjenesten som feltprovst. Pastor Neiiendam blev provst for Søværnet og pastor T. Balslev Clausen, der havde været udsendt ved Den Danske Brigade i Tyskland 1947-1949, blev provst for flyvevåbnet.

Med udnævnelsen fik provsterne til opgave at fremsætte forslag til Kirkeministeriet til designering af det fornødne antal præster i folkekirken som feltpræster. De skulle også udarbejde bestemmelser for deres pligter og beføjelser under deres tjeneste i tilfælde af mobilisering samt i fredstid med henblik på, at feltpræsterne skulle skabe kontakt med de respektive militære enheder.⁴⁴

Hermed var startsignalet givet til udviklingen af en feltpræsteordning. De tre provster skulle være til rådighed for forsvaret ved mobilisering, men der blev ikke anvist nogen egentlige opgaver for provsterne. Derfor var perioden præget af stor usikkerhed, når det gjaldt den kirkelige betjening af hæren i tilfælde af mobilisering. Søværnet var dog i front, idet Neiiendam i besættelsestiden havde udviklet et nært samarbejde med viceadmiral Vedel, og de havde sammen arbejdet for den kirkelige betjening af søværnet. Derfor indkaldte de allerede i 1948 de første værnepligtige teologer.⁴⁵

43. Ole Brehm Jensen: *Træk af den gejstlige tjenestes historie i Danmark*, København 2008, s. 13.

44. Ole Brehm Jensen 2008, s. 14-15.

45. Svend Balslev 1983, s. 8.

Næiendamp var den der i maj 1954 fremlagde det udkast som provsterne sammen havde lavet til Kirkeministeriet. Noget tydede på, at man fra Kirkeministeriet ikke havde en feltpræsteordning højt på dagsordenen. Tiden gik således, uden at der kom en reaktion fra ministeriet. I Søværnet gik det sin gang med de værnepligtige teologer, men både hær og flyvevåben havde ikke noget tilsvarende. Balslev kunne ikke lade stå til og på grund af, at ministeriet blokerede de initiativer, man havde lavet, tog han sagen i egen hånd. Balslev kontaktede en sektionschef ved Hærestaben, og han forklarede, at forsvarets 21. hæfte bemyndigede chefen for Hæren selv at træffe beslutning om, hvorledes hærens personel skulle anvendes. Det medførte, at hærchefen general Erik Møller, med blyant og med signaturen EM underskrev et gult sagsnotat om anvendelse af værnepligtige teologer i Hæren. Dette koncept og generalens signatur var i flere år det administrative grundlag for udnævnelse af feltpræster. Dermed kom også Hæren i gang. Sådan gik det ikke med Flyvevåbnet, hvor flyverprovsten Balslev Clausen i 1956 tog sin afsked i protest mod ministeriets passivitet.⁴⁶

Teologer designeres

Som det er blevet beskrevet, stødte feltpræsteordningen stadigvæk på udfordringer, men i oktober 1955 kom man en fast ordning nærmere. Hærkommandoen legitimerede, at teologiske kandidater kunne designeres som feltpræster ved fredsstyrkens forøgelse. Hærkommandoen indhentede oplysninger hos samtlige regimenter om personer med teologisk uddannelse. Man fandt frem til 51 præster og kandidater.

Hans Øllgaard, biskop over Fyens Stift, var Balslevs kontakt til biskopperne. Øllgaard tog listen med kandidater med på et bispemøde, og i januar 1956 modtog Balslev biskoppernes svar – de gik alle ind for sagen. Balslev kunne nu tage kontakt til de 51 personer og høre, om de ville stille sig til rådighed som feltpræster. Den 15. juni 1956 var resultatet, at 42 præster blev designeret som feltpræster af Hærkommandoen og fordelt til hærens regimenter.⁴⁷

Jeg er gennem samtale med Balslev kommet tiden omkring 1956 lidt nærmere. Balslev omtalte bl.a. Forsvarsministeriets designeringsordning. Den ordning gav til kende, at designeringen skete med henblik på mobilisering. Man kunne således ikke tildele de designerede præster gejstlige funktioner i fredstid. Præsterne kunne forrette tjeneste – og fik tilknytning til et regiment, men der var ingen organisation. I fredstid var

46. Ole Brehm Jensen 2008, s. 15-16.

47. Svend Balslev 1983, s. 9-10.

antallet af feltpræster meget beskedent – ja det var ifølge Balslev nærmest tilfældigt, alt efter hvor meget den enkelte feltpræst gik op i sin gerning. Det hvilede på frivilligt arbejde, hvis feltpræsterne skulle besøge de respektive regiment.

Feltpræsters indkaldelse beroede på lokale initiativer, og kun på rygtebasis greb indkaldelserne om sig. Grundlaget var for usikkert med denne frivillige tjeneste, og derfor gik Balslev i gang med arbejdet for en løsning.

Dette arbejde kom Balslev først i gang med året efter, da han skulle en tur til Itzehoe i Tyskland og virke som feltpræst. Feltpræsten ved Det Danske Kommando i Itzehoe havde fået embede i Danmark, og derfor måtte Balslev forrette tjeneste i nogle måneder. Ved hjemkomsten kunne han endelig tage fat i de designerede feltpræsters indkaldelse til frivillig tjeneste.⁴⁸

Det medførte, at der i januar 1958 blev tilvejebragt en hjemmel, der sørgede for, at man kunne antage designerede feltpræster til frivillig tjeneste i korte perioder i forbindelse med større samlede øvelser, feltmæssige udrykninger og lignende. Dette gjorde man for at give feltpræsten en smule erfaring samt at lave en bedre kontakt mellem feltpræsten og den enhed han skulle betjene.

Da der ingen bestemmelser var på området, fastsatte Hærkommandoen, at de pågældende skulle lønnes efter militær grad, at uniformer skulle udlånes, at der var et kors på skulderstropperne, og at feltpræsterne skulle betragtes som havende officersstatus.⁴⁹

Der var et problem med aflønningen, idet lønnen højst svarede til et par kroner om dagen, når præsterne skulle aflønnes efter militær grad. Dette til trods for at man havde officersstatus. Balslev henvendte sig til Hærkommandoen i 1960, og med Forsvarsministeriets bemyndigelse aflønnede man herefter præsterne med en løn svarende til den, de fik som sognepræster. Problemet herved var, at de ikke måtte modtage løn fra folkekirken i deres tjenestetid i hæren. Hvis præsterne brugte deres ferie i hæren, måtte de få løn fra begge steder.⁵⁰

I samme periode var der også nye militære udfordringer, som forsvaret, og hærprovsten måtte forholde sig til.

48. Svend Balslev 1983, s. 12-13.

49. Svend Balslev 1983, s. 12.

50. Svend Balslev 1983, s. 13-14.

Feltpræster i FN-tjeneste

Den første større og længerevarende FN-fredsbevarende opgave, dansk militær blev kastet ud i, var som led i FN-styrken, der blev indsat efter Suez-krisen i efteråret 1956. I alt var 11.000 mand udstationeret, hvoraf de 1.000 kom fra Danmark. Danmark nåede at have 6.000 mand af sted. Man ønskede at forhindre den østlige Middelhavskonflikt i at eskalere og antænde den lunte, der kunne føre til en ny verdenskrig.

Få dage efter en dansk FN-kommando's udsendelse i 1956, skrev en værnepligtig sergent ved Gardehusarregimentet et åbent brev til forsvarsministeren, hvori der stod følgende:

Ærede forsvarsminister. Det overrasker vist hverken Dem eller andre, hvis jeg røber, at stemningen i disse dage blandt de danske soldater er trykket. Man spørger sig selv: Bliver det os næste gang nogen rykker ud? Ingen ved det jo... Alle ved, at ulykken kan ske til enhver tid – og hvor er så feltpræsten? Jeg stiller dette indtrængende spørgsmål til deres samvittighed... Giv os feltpræsterne nu, hr. forsvarsminister. Situationen kræver det mere end nogensinde!⁵¹

Det var, som om historien gentog sig. Ligesom i første Slesvigske Krig i 1848 var det igen på foranledning fra en dansk soldat, at man sendte en feltpræst af sted. I 1956 handlede det ikke om, at man ingen feltpræster havde, men at man ikke prioriterede at sende en feltpræst til Gaza. Man blev en erfaring rigere og sendte en feltpræst af sted.

Balslev var den, der sørgede for, at der blev sendt en feltpræst til Gaza. Forud for denne løsning havde General Møller meddelt regeringen, at hærkommandoen ønskede en feltpræst i Gaza. Balslev kunne derfor tage kontakt til Jørgen Spliid. Spliid var designeret feltpræst, løjtnant af reserven, kaldskapellan ved Garnisons Kirke og ungkarl. Med et døgn's varsel rejste Spliid af sted.⁵²

Da Spliid ankom til tjenestestedet i Gaza, gik der kun en halv time, fra han havde sat sine ben på jorden, til han afholdt den første gudstjeneste. Det var således forberedt og ønsket af ledelsen på stedet. Spliid blev i Gaza et helt år. Det synes ikke optimalt, men han var ungkarl og havde ikke samme forpligtelser på hjemmefronten, som hvis han havde haft kone og børn.

Før Spliid skulle af sted, måtte Balslev også træffe beslutning om, hvordan en feltpræst skulle iklædes ved en FN-styrke. Udover uniform

51. Svend Balslev 1983, s. 12.

52. Svend Balslev 1983, s. 25.

og udrustning skulle feltpræsten have præstekjole med. Balslev fandt det ikke praktisk med en dansk præstekjole i felten, og derfor foreslog han, at man brugte en stola ved kontingentet. Han forelagde det for Hærkommandoen, der fandt uniformen velegnet. Ideen gik ad tjenstlig vej til Kirkeministeriet, Københavns biskop og endte igen hos Balslev. Selvom der var tale om en cirkelbevægelse, syntes både biskop Westergård Madsen og Kirkeminister Bodil Koch, det var en dårlig ide. Balslev blev indkaldt til møde i Kirkeministeriet. Her talte han for, at det var mere praktisk med en stola, og at der ikke var tale om at indføre højkirkelighed i forsvaret. Således gik det til, at stolaen blev en del af feltpræstens udrustning, dog med den begrænsning, at stolaen som eneste ydre tegn under gudstjenestefejringen udelukkende måtte bruges af præster ved FN-styrker uden for landets grænser. I 1967 da kontingentet vendte hjem, havde der været 21 kontingenter i Gaza, og der havde været feltpræster med dem alle.⁵³

Feltpræsteuddannelsen etableredes

Man høstede en masse erfaringer fra feltpræstetjenesten ved Dansk FN-kommando i Gaza, og derfor så man fra Kirkeministeriets side nødvendigheden af, at man måtte uddanne feltpræsterne til tjeneste i Forsvaret. Man henstillede til biskopperne, at de skulle sørge for at give sognepræsterne fri fra deres sognekirkelige forpligtelser, så de kunne uddanne sig i hæren. Dette medførte, at man for første gang i 1960 kunne afholde de første kurser af nogle dages varighed for feltpræsterne.⁵⁴ Det var ikke holdbart i længden at sende feltpræster af sted i krig, uden nogen form for militære færdigheder og kundskaber. Hærkommandoen pålagde derfor Landsdelskommandoen at foranstalte kurser for feltpræster inden for hver landsdel. De første kurser blev afholdt i sommeren 1960 ved 2. Regiment i Haderslev og på Reserveofficersskolen på Gurrehus ved 6. Division.

Kurserne varede tre dage, men det var ifølge Balslevs erindringer hårdt. Det lignede ikke forløbet på Præstehøjskolen. Alle dagens timer var tilrettelagt med lektioner om hærens organisation, præstens plads i systemet, internationale konventioner, gæsteforelæsnings fra udlandet og meget mere. Kurserne i de to landsdele havde parallelle forløb og blev betragtet som dobbeltarbejde. I løbet af et par år blev kursusvirksomheden centraliseret, så kurserne var fælles for alle feltpræster i hele landet. Indholdet blev også ændret, således at uddannelsen blev en vekselvirk-

53. Svend Balslev 1983, s. 26.

54. Forsvaret: *Rapport vedrørende Feltpræstetjeneste i hæren*, CHH 465.1/HAST 3. marts 1979, s. 5-6.

ning mellem undervisning og orientering. Kurset blev også omdøbt til det mere dækkende ”Orienteringsperiode for feltpræster”. De egentlig undervisningsprægede elementer blev henvist til landsdelskommandosens foranstaltning.

Kurserne blev centraliserede, og det medvirkede til at styrke det indbyrdes kendskab og sammenhold i korpset af feltpræster. Kurserne betød også, at præsterne fik indsigt i tjenesten, og vigtigst af alt blev feltpræsterne afprøvet i fredstid.⁵⁵

Som nævnt var der under de slesvigske krige ingen permanent feltpræsteordning, og stort set alle ansatte præster i hæren blev afskediget ved krigenes afslutning. I tiden derefter var den danske hær henvist til garnisonspræsterne, og dermed var der i visse byer hele tiden garnisonspræster. Garnisonskirkerne tog sig kun af den kirkelige betjening af den hjemmeværende stationære garnison, derfor var det stadigvæk vigtigt at arbejde på en feltpræsteordning, så også de mobile enheder kunne dækkes ind med feltpræster.⁵⁶

Kun få præster vidste, hvad de gik ind til. Balslev beskrev i sine erindringer, at han havde samtaler med præsterne i deres præstegårde, når han som feltprovst var ude og overbevise dem om, at de skulle være feltpræster. Ikke kun præsterne har været i tvivl, men også myndighederne inden for forsvaret vidste ikke, hvordan man skulle implementere feltpræsteordningen og den enkelte feltpræst. De første år knyttedes dog en del gode kontakter, som senere skulle vise sig at få stor betydning for feltpræsteordningens udvikling. De første år var præget af usikkerhed og improvisationer fra feltpræsternes side. Ja sådan som det havde fungeret hidtil.

Men som beskrivelsen her viser, så var både kirken, soldaterne og ministerierne i store træk positivt stemt overfor en feltpræsteordning, og det har været en væsentlig styrke i feltpræsteordningens grundlæggende fase. Det demonstreredes tydeligt, da Kirkeministeriet gik ind i sagen.

Den Kirkeministerielle indsats

Den etablerede designeringsordning var ikke fuldt tilfredsstillende. Det fik Kirkeminister Bodil Koch til i efteråret 1958 at indkalde til orienterende møde om sagen. Bodil Koch var drevet af, at der i tiden var en del offentlig omtale om den manglende feltpræsteordning. En drøftelse med Forsvarsministeriet førte derefter til nedsættelsen af udvalget af 20. maj

55. Svend Balslev 1983, s. 29-31.

56. Erik Høyer Møller 1894, s. 59-61.

1960. Det første afgørende skridt for en fast feltpræsteordning blev taget i 1960. En ny forsvarsordning og en tilbagevendende debat gjorde, at Kirkeministeriet nedsatte det udvalg, der skulle behandle spørgsmålet om den kirkelige betjening af de militære værn. Betænkning nr. 304 blev indledt med følgende citat:

Som det vil være bekendt, findes der ikke her i landet, således som det er tilfældet i flere andre lande, f. eks. i Norge, nogen egentlig feltpræsteordning, men spørgsmålet om gennemførelse af en feltpræsteordning har siden afslutningen af 2. Verdenskrig jævnligt været rejst fra forskellige sider, ligesom det ikke mindst i den senere tid har været genstand for offentlig omtale i dagspressen.⁵⁷

Citatet ovenover er skrevet af kirkeministeriets departementschef A. Detlefsen, som var formand for udvalget, der skulle arbejde med betænkning nr. 304. I udvalget var repræsentanter fra folkekirken, dvs. de tre designerede værnsprovster, fra Forsvarsministeriet og fra Kirkeministeriet. Citatet understregede nogle af de vanskelige betingelser, der var ved at oprette tjenesten. Udvalget skrev, at feltpræstetjenesten var genstand for megen diskussion. Vanskeligheden lå i, at feltpræsterne befandt og befandt sig i grænseområdet mellem kirken og hæren. På et andet plan var vanskeligheden ved at sammenblande kristendom og (geo)politik, hvilket i høj grad var en medvirkende faktor i forhold til den tøven, der var, med at få etableret en fast feltpræsteordning. Ikke desto mindre var der væsentlige argumenter for at indføre en feltpræstetjeneste – det væsentligste var feltpræstens store betydning for soldaterne og det kristne tilhørsforhold, der tilsyneladende forstærkedes i krig.

Udvalget undersøgte, hvad der fandtes af kirkelig betjening i de tre værn og delte sig i tre underudvalg. Hvert underudvalg arbejdede med hvert sit værn. Men forudsætningen var, at man skabte en ordning, der virkede i fredstid også. I fire punkter beskrev udvalget den ordning man skønnede var bedst:

1. Der skulle ansættes faste feltpræster ved de betydelige styrker. Med faste feltpræster mente man kongeligt udnævnte tjenestemænd, som ikke samtidigt skulle have forpligtelser overfor et sogn. For hærens vedkommende skulle der ansættes fire til fem faste feltpræster. Udnævnelser og afskedigelser foranstaltedes af forsvarsministeriet efter

57. Kirkeministeriet: *Betænkning angående den kirkelige betjening af de militære værn*, nr. 304, 1962, s. 3.

indstilling fra en værnsprovst og bilagt udtalelse fra den ansvarshavende biskop. Der skulle også laves en lovhjemmel for, at feltpræsterne kunne benytte de kirker, som styrkerne opholdt sig nær ved, enten midlertidigt eller fast.

2. Ved de styrker, hvor mandskabet ikke var stort nok til at opretholde en fuldtidsstilling som feltpræst, opfordrede udvalget til, at man ansatte deltidsansatte feltpræster. Det vil sige, man ønskede at henlægge arbejdet til en af folkekirkens præster på stedet, som garnisonspræst. Den præst, der udnævntes til at varetage den kirkelige betjening af en garnison ved siden af sit embede som sognepræst, ydedes et passende honorar af statskassen. Her var tale om en videreførelse af den garnisonspræsteordning, som havde virket tilbage til 1700-tallet. Dog med den nyskabelse, at de pågældende præster blev udnævnt til feltpræster af reserven.
3. Feltpræster af reserven skulle yde bistand for de under første og anden omtalte kategorier. Der skulle også udnævnes flere feltpræster af reserven ud over garnisonspræsterne, idet de kun betjente det militære mandskab på det normale tjenestested. Når mandskabet skiftede på grund af øvelser og ved mobilisering, opfordrede man til, at andre feltpræster af reserven fulgte med mandskabet rundt i landet. Feltpræster af reserven skulle ansættes med eller uden rådighedspligt samt have status og aflønnes som reserveofficerer. Udvalget ønskede, at rådighedspligten skulle være for treårige perioder. Desuden skulle de præster, der ikke ønskede at påtage sig rådighedspligt, blot indkaldes ved særlig lejligheder og øvelser.
4. De gode erfaringer, man havde gjort i Søværnet med værnepligtige teologer, ønskede udvalget at indarbejde. Det vil sige de teologiske kandidater, der var indkaldt til at aftjene værnepligt skulle efter gennemgang af den første grunduddannelse yde bistand til de præster, som er nævnt i de tre foregående kategorier. Den stedlige feltpræst skulle udfærdige de nærmere direktiver for kandidaten. Som status af menig skulle de forrette uordineret præstetjeneste ved deres respektive enheder.⁵⁸

58. Betænkning nr. 304, 1962, s. 11-13.

Det var udvalgets mål, at de fire omtalte kategorier skulle gennemføres for alle tre værn. I hovedtræk var målene ens for de tre værn, men hæren skilte sig dog ud fra flyvevåbenet og søværnet i omfang og størrelse. I omfang, fordi hæren var fordelt over hele landet, mens søværnets og flyvevåbenets personel var placeret på nogle få større tjenestesteder. Og i størrelse, da styrken var meget større i hæren end i de to andre værn.

Udvalget fastslog også, at det var mest hensigtsmæssigt, at det kirkelige tilsyn for samtlige feltpræster henlagdes under samme biskop. Og udvalget foreslog biskoppen over Københavns Stift, idet han i forvejen havde tilsynet med Holmens provst, og dermed Søværnet. De anbefalede også, at man burde ansatte en heltidsbeskæftiget hærprovst, som skulle stå for ledelsen af den kirkelige betjening, med tjenestested ved kirken i Kastellet. Endvidere talte man for, at der skulle ansættes feltpræster ved de større garnisonsområder eller på steder, hvor så mange soldater var samlet, at det var vanskeligt for en feltpræst af reserven at kunne betjene dem alene. Under alle omstændigheder skulle der ansættes faste feltpræster i Høvelteområdet, som samtidigt skulle virke for 1. sjællandske brigade, i Sønderjylland for 1. jyske brigade og i Århus for Vestre Landsdelskommando.

Udvalget sluttede sit arbejde to år efter de var gået i gang. Betænkning 304 forelå den 26. januar 1962. Balslev skrev i sine erindringer, at han nogle få dage efter var sammen med provst Neiiendam for Søværnet. De var usikre på, om betænkningen førte noget med sig. Den 3. februar 1962 døde imidlertid M. Neiiendam, hvilket var et tilbageslag for udvalgsarbejdets forhåbninger for en feltpræsteordning. Neiiendam havde været primus motor på projektet og havde været den mest forudseende, idet han allerede i 1948 havde indført værnepligt for teologer i søværnet. Hans erfaringer og autoritet fra søværnet, havde præget udvalgsarbejdet meget, derfor efterlod hans død et tomrum.⁵⁹

Neiiendams død skulle ikke være den eneste forhindring for, at feltpræsteordningen kunne blive til noget. I 1963 henvendte Humanistisk Forbund sig til forsvarsminister Victor Gram. De ønskede at sikre værnepligtige imod ufrivilligt at skulle deltage i kirkelige møder eller feltgudstjenester. Forsvarsministeren svarede gennem en artikel i Kristeligt Dagblad, at det var helt frivilligt, om de enkelte ville gøre brug af en feltpræst. Og at der var brug for en feltpræstetjeneste, og man derfor agtede at arbejde for en sådan.⁶⁰

58. Betænkning nr. 304, 1962, s. 11-13.

59. Svend Balslev 1983, s. 15-16.

60. Svend Balslev 1983, s. 21. Svend Balslev 1983, s. 21.

Stadfæstelsen

Med de seneste års arbejde var man kommet et godt stykke videre for en fast feltpræsteordning. Men endnu manglede feltpræsteordningen officielt at blive stadfæstet ved lov. Den 16. maj 1962 udsendtes "Lov om forswarets personel". Med denne lov kom der for første gang siden 1864 til at indgå feltpræster i forsvaret. De mange års arbejde for en feltpræstetjeneste begyndte nu at bære frugt. De designeredes frivillige tjeneste for hæren, feltpræsterne der var udsendt til Gaza, den påbegyndte undervisning af feltpræster og ikke mindst Betænkning nr. 304 fra januar 1962 fik betydning for, at loven om forswarets personel fik en paragraf om gejstligt personel også. Hermed blev det nemlig muliggjort at give præsterne uddannelse og kendskab til tjenestens vilkår. Med det reglementariske fundament, kunne det praktiske samarbejde mellem feltpræsterne og de militære myndigheder organiseres. Nu opnåede man et mangeårigt ønske, så organiseringen af feltpræstetjenesten ikke alene beroede på det personlige engagement. Det helt nye for tjenesten var, at den nu kunne blive en velorganiseret, velfungerende og veluddannet enhed. Dette kom til at gælde både juridisk og praktisk.

Strukturen på de indre linjer

Det gejstlige personel blev med enkelte andre personalegrupper, som jurister, mekanikere i søværnet og musikere, placeret uden for den militære rækkefølge:

Uden for den militære rækkefølge står a) auditørpersonellet, omfattende generalauditøren, auditører og auditørassistenter, b) det gejstlige personel, omfattende feltprovst, orlogsprovst og flyverprovst, feltpræster, orlogspræster og flyverpræster, c) musikpersonellet omfattende musikdirigenter og musikere samt d) søværnets overmekanikere af 1. og 2. grad og mekanikere.⁶¹

Dette betød to ting: For det første blev den enkelte præst tjenestegørende i hæren, men ikke en del af den. Så var retningslinjen tegnet tydeligt op. Præsten udførte sin gerning på samme præmis som i sin sognemenighed, dog i en helt anden ramme. Og for det andet betød det, at feltpræsten var givet en naturlig indgang hos personel af alle grader, idet præsten ikke var indrangeret i et gradssystem, men kunne udføre sit virke som præst

61. Forsvaret: *Lov om forswarets personel*, 1962, s. 1-2.

og færdes frit i embedsmedfær ved alle enheder. Set fra dette synspunkt synes det, at være den rette placering.

Med loven om forsvarets personel fra 1962, kunne forsvaret gå i gang med at etablere en feltpræsteordning. Forsvarsministeriets embedsmænd gik i gang med opgaven, og Balslev blev faglig rådgiver på alt, hvad der handlede om det kirkelige. Resultatet kom med en kundgørelse om den kirkelige betjening af de militære værn (KFF B.25-1964). Kundgørelsen var en rammeordning om den kirkelige betjening af forsvaret, herunder ansættelsesforhold og aflønning. Bestemmelserne i kundgørelsen omfattede alt gejstligt personel, som var designeret til at forrette tjeneste i forsvaret ved mobiliseringsstyrker.

Rammeordningen betød, at al gejstlig betjening skulle udføres i overensstemmelse med de for præstetjeneste i folkekirken i almindelighed gældende bestemmelser, idet man tog fornødent hensyn til militært personel, der ikke tilhørte folkekirken. Man fastlagde også, at det kirkelige tilsyn med tjenesten henlagdes til biskoppen over Københavns Stift, og dermed bragte man den fynske biskop Øllgaards mandat til ophør.

Vigtigst af alt var dog, at kundgørelsen indeholdt ansættelse af gejstligt personel, omfattende feltprovst, orlogsprovst og flyverprovst, samt selvfølgelig feltpræster, orlogspræster og flyverpræster under forudsætning af, at de opfyldte betingelserne for at kunne beskikkes til præsteembeder i folkekirken.⁶²

Der var nu efter mange års ihærdig indsats en feltpræsteordning, der dog ikke blev effektueret fra start. Det blev pålagt værnskommandoerne at fastsætte nærmere bestemmelser om tjenesten. Et var dog ikke afklaret, og det var de økonomiske forhold. Nærmere bestemmelser herom ville blive udsendt i en særskilt kundgørelse. Det skulle dog vise sig ikke at være så ligetil, og det blev derfor en af de kommende års vanskeligheder at få den udfærdiget.

Kundgørelse KFF B.25-1964 indeholdt også paragraffer om, at værnepligtige teologer kunne anvendes til pligtig tjeneste og være feltpræstens medhjælp. Stk. tre indeholdt en bestemmelse om feltpræstens opgaver. ”Det gejstlige personels tjeneste omfatter afholdelse af gudstjenester, forvaltning af sakramenterne, samtaletimer, sjælesorg og udførelse af kirkelige handlinger i øvrigt”.⁶³

62. Forsvaret: *Bestemmelser om den kirkelige betjening af forsvaret (KFF B. 25-1964)* 1964, s. 1.

62. KFF B.25-1964, s. 2.

Udnævnelserne

Som anført i indledningen udnævntes i 1966 tre værnsprovster ved kongelig resolution. Balslev blev feltprovst, Sandbæk blev orlogsprovst og Niels Zeuthen blev flyverprovst.

Balslevs umiddelbare forgænger var den tidligere nævnte feltprovst Høyer Møller, som deltog i de Slesvigske Krige og havde taget sin afsked i 1866. Det fik Balslev til at konkludere i sine erindringer, at det ikke var spor for tidligt, at man fik udnævnt en feltprovst i 1966.

Siden 1970 har alle tre værnsprovster været klassificeret i provstestilling under Kirkeministeriet. Værnsprovsterne er dermed ansat som provster i folkekirken, men er stillet til rådighed for forsvaret. Overførslen fra Forsvarsministeriet til Kirkeministeriet har ikke haft nogen betydning for tjenestens tilrettelæggelse og udførelse, men har haft den virkning, at værnsprovsterne siden 1970 har haft samme afskedigelsesalder som den, der gælder i folkekirken.

I 1967 forelå Hærkommandoens forslag til en videre udbygning af feltpræsteordningen. Det betød, at man ønskede at få seks feltpræster med kombineret freds- og mobiliseringsfunktion. Et antal sognepræster hvis embede var kombineret med en deltidstjeneste som garnisonspræster, og ca. 120 sognepræster som skulle fungere som feltpræster med mødepligt ved fredsstyrkens forøgelse.

Denne model var et stort skridt, set i henhold til det flere feltpræster og feltprovster havde ønsket i gennem mange årtier. Modellen tilstræbte nemlig at forene gejstlig tjeneste i fredstid med gejstlig tjeneste ved fredsstyrkens forøgelse. Man gjorde ganske enkelt alvor af, at denne gejstlige tjeneste ville fungere bedst ved, at der var opnået kendskab til den i fredstid, både hos de præster, der skulle udsendes, og hos de enheder, der skulle bruge præstens tjeneste.

Der var tale om en helhedsløsning. En fredstidsordning for det indkaldte mandskab i garnisoner og på kaserner samt en mobiliseringsordning for enheder i hærens krigsstyrke. Ikke forstået på den måde, at der var tale om to forskellige ordninger – en i fredstid og en anden i krigstid. Derimod var denne model afledt af krigens mulighed. Feltpræstekorpset skulle være veluddannet og klar i tilfælde af krig.

Hærkommandoens indstilling af 1967 blev imidlertid sat i bero af Forsvarsministeriet. Dette skyldtes, at man ville afvente resultatet af de igangværende overvejelser om en nyordning af forsvaret. Denne nyordning afsluttedes først i 1969. Nyordningen betød, at værnepligten i 1968 blev reduceret fra 16 måneder til 12 måneder. Man arbejdede også med en liberalisering af værnepligten, der medførte, at værnepligtige kunne overnatte uden for kasernerne. Det blev dog først indført i 1973. Det ene

med det andet havde betydning for feltpræsteordningen, hvis model måtte tilpasses de nye tider.

Et andet problem, der skulle vise sig at have afgørende betydning for feltpræsteordningen, var den økonomiske udvikling i forsvaret. I 1972 blev det pålagt forsvaret at spare 276 millioner kroner. Dette betød førtidspensionering og tvangsafskedigelser af officerer i ganske betydeligt omfang. Hærkommandoens indstilling fra 1967 fik den ændring, at der af økonomiske årsager ikke kunne ansættes seks feltpræster af linien med kombineret fred- og mobiliseringsfunktion. At de skulle ansættes af linien betød, at det skulle være feltpræster i fuldtidsstillinger, som ikke havde sognepræsteembede i folkekirken.⁶⁴

Feltpræsteordningen tog form

Et par år gik, før feltprovst Balslev ved et tilfælde i vinteren 1969/1970 erfarede, at hærkommandoen forberedte at udsende en kundgørelse, der gav mulighed for at antage officerer af reserven til frivillig, midlertidig tjeneste. Der var ikke tænkt på feltpræster i den forbindelse. Balslev kontaktede derfor den pågældende sektionschef og fik af ham en uge til at indarbejde feltpræster i kundgørelsen. Det blev indarbejdet i kundgørelsen, og feltpræsterne fik plads sammen med reserveofficererne i kundgørelsen fra april 1970.⁶⁵

Balslevs erindringer har vist, at det var lidt af en tilfældighed, at man dengang sørgede for at få indskrevet feltpræsterne i den nævnte kundgørelse. Men den var af afgørende betydning, idet den banede vej for den feltpræsteordning, man kender i dag. Den muliggjorde, at man i dag kan ansætte feltpræster af reserven med henblik på anvendelse i hærens mobiliseringsstyrke.

Da den omtalte kundgørelse forelå, spurgte Balslev samtlige designerede feltpræster, om de ønskede udnævnelse til feltpræster af reserven. De fleste sagde ja, og den 1. marts 1971 udnævntes 46 feltpræster. Dog var de i alt 48, da to præster var reserveofficerer og ikke ønskede at give afkald på deres opnåede grader. De fortsatte som designerede feltpræster. Man udnævnte yderligere syv orlogspræster af reserven og otte flyverpræster af reserven.⁶⁶

64. Svend Balslev 1983, s. 17-20.

65. Forsvaret: *Ansættelse og designering af feltpræster (P.465.4/2558)*. København 1970, s. 1.

66. Svend Balslev 1983, s. 20-21.

Sammenfatning

Artiklens fokus har været at give en samlet fremstilling af den danske feltgejstlighed, lige fra den feltpræstetjeneste, der eksisterede i det 19. århundrede, frem til den folkekirkelige feltpræsteordnings etablering i det 20. århundrede.

En nærmere undersøgelse af feltpræsters erindringsbøger, feltreglementer og anden litteratur har vist, at der i årevis har virket feltpræster i dansk militært regi. Arbejdet med den historiske feltpræstetjeneste har vist, at der i fredstid ikke var knyttet tjenestegørende feltpræster til hæren.

Under krig blev feltpræster ansat ved de enkelte regiment, men ved felttogenes afslutning, afskedigedes disse præster. Således var ordningen under De slesvigske Krige i 1848-50 og i 1864. Den historiske feltpræstetjeneste bar præg af at være en "ad hoc" ordning, hvor feltpræsterne blev antaget og afskediget fra dag til dag. Og hvad angik det organisatoriske i felten, var feltpræsterne selv den absolutte drivkraft i systematiseringen af feltpræstetjenesten.

Imidlertid havde denne "ad hoc" ordning gentagne gange vist sig ikke at være tilstrækkelig, og flere feltprovster kritiserede også ordningen. Heriblandt var feltprovst under begge slesvigske krige Høyer Møller en af de fremmeste kritikere. Høyer Møller efterspurgte allerede under 1. Slesvigske Krig en ordning, der svarede til hærens, således at feltpræsterne var valgt, ansat og uddannet i fredstid.

Der var flere grunde til, at denne "ad hoc" ordning ikke var optimal. De økonomiske konjunkturer havde deres indflydelse på tjenestens udvikling og afvikling. Afviklingen bestod i, at ansættelseskompetencen var delt mellem hær og kirke, således at kirken ansatte, og hæren betalte. Det gav den udfordring, at der i tider med lavvande i statskassen ikke var mulighed for at honorere efterspørgslen af feltpræster.

I tiden frem til Anden Verdenskrig var der stort set ingen gejstlig tjeneste i hæren. Heller ikke under Første Verdenskrig, hvor tusindvis af danskere forrettede tjeneste. En undersøgelse af de nærmere forhold under krigen, viser dog, at KFUM's soldaterhjem så dagens lys. Og de stod for det gejstlige arbejde ved hjælp af lokale sognepræster, der tilbød assistance i deres fritid.

I 1930'erne ansatte man en række designerede feltprovster, der først skulle fungere i forbindelse med krig. Man fik således en designeringsordning, der mest af alt mindede om den gamle "ad hoc" ordning. Der blev atter rejst kritik.

Det blev sognepræst og senere feltprovst Balslev, der for alvor satte feltpræsteordningen på dagsordenen. Fra han blev designeret som felt-

provst i 1954, skulle der dog gå 17 år, før man endeligt i 1971 kunne udnævne de første feltpræster af reserven. Der skulle gå mere end 120 år fra Høyer Møller i 1848 foreslog, at man etablerede en feltpræsteordning med ansættelse og uddannelse af feltpræster i fredstid, til det officielt blev en realitet.

Indføringen af den historiske feltpræstetjeneste har vist, at feltpræsterne har befundet sig i grænseområdet mellem kirken og hæren. Her befinder de sig stadigvæk i dag, idet de danske feltpræster på den ene side er ansat af Kirkeministeriet, men på den anden side har en rådighedskontrakt med hæren, der indebærer, at de kan sendes ud. Dette grænseområde er medvirkende til, at feltpræsterne til tider er genstand for megen diskussion.

Summary

Danish army chaplaincy's regulatory foundation, organization and development, especially from 1850 until present time.

Up to now, surprisingly little attention has been paid to the army chaplains in the Danish national church. This has left many questions unanswered and leads us towards a subject which clearly requires advancement. The purpose of the present project has been to address this knowledge gap.

The basic method of the study has been to present and analyse material that ranges from more normative material, such as laws and reports to diaries and memoirs of the Danish Military chaplains. Besides empirical depth and width, this approach has also served as a way of emphasizing the fragile nature of the question raised within the project; namely their historical contingency.

The main result from the study of the guidelines for the army chaplains shows that there was little if any formal regulation of the chaplain's activity, but as the study reveals, most of the army chaplaincy's success was due to the strong personal commitment of the chaplains. There was not made a new regulative until 1962.

However, as the analysis also shows, this is not the beginning of the story. Army chaplains have served with the military for hundreds of year. Throughout the 1700s and until the beginning of the Napoleonic wars in 1814, there has been assigned a chaplain to each regiment. That came to an end in 1814. Afterwards the army no longer had a permanent staff of chaplains.

In the years from 1814 and onwards a new principle of recruitment emerges. Now the Danish army chaplains were recruited "ad hoc". However, it can be stated that the appointment authority was centralized by the Bishop and by the Ministry of cultural and ecclesiastical affairs. Fur-

thermore the study has shown that not one army chaplain was recruited between 1866 and the Second World War. In the years that followed, the chaplains again served the army by appointment “ad hoc”.

In 1954 the ministry of cultural and ecclesiastical affairs designated an army dean, a navy dean and an air force dean. Their job was to develop a central institution - a stable system. Their work paid off and two years later in 1956 the army dean designated 42 chaplains.

The first step toward a more regulatory foundation and organization was taken in 1960 when the ministry of cultural and ecclesiastical affairs appointed a Committee to treat the question of the pastoral service of the military.

In 1962 the law was passed which allowed chaplains to be appointed as army chaplains, and not just delegated clergy. They were along with other groups placed outside of the military order.

In 1966 there was nominated a dean for each military force. They were appointed and were now full time members of the military. This meant that finally in 1971 the army dean could appoint the first Reserve chaplains.

The roles of chaplains within the military have been discussed by theologians, bishops and media such as newspapers and television, but the presence of army chaplains has remained as important as ever. Chaplains have continued to serve wherever Danish soldiers have been sent. This study shows that pastoral support seems important for most soldiers – and maybe especially for those soldiers who risk making the ultimate sacrifice around the World.